

Witold Broniewicz

Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym według k.p.c.

Palestra 10/2(98), 31-39

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

czy praktycznego — a nie kwestia wadliwości sformułowania przepisu, tak częściej niestety w dawnej ustawie.

W stosunku do postanowień umów międzynarodowych wiążących Polskę nowa ustawa, zachowując samodzielność uregulowań, zbliża się do tych postanowień w różnych punktach, co świadczy o zamierzonej zbieżności rozstrzygnięć z praktyką międzynarodową.

Przy normowaniu szeregu kwestii przyjęto, jak to widzieliśmy przy przeglądzie postanowień ustawy, rozwiązania nowe. Na przykład w dziedzinie prawa małżeńskiego zerwano z konstrukcją ostatniego wspólnego prawa ojczystego małżonków, która przysparzała w praktyce tyle kłopotów. Przyjęto pełne równouprawnienie małżonków, porzucając sposób ustalania właściwości według prawa męża. W dziedzinie zaś prawa rodzinnego wysunięto słusznie łącznik prawa ojczystego dziecka oraz prawa ojczystego osób uprawnionych (np. przy alimentacji). Dzięki właściwemu ustaleniu punktów czasowych oceny ułatwiono rozwiązanie konfliktów występujących przy tzw. zmianie statutu. Wreszcie przy zobowiązaniach uproszczono w dużej mierze dawniejszy system właściwości. To samo można powiedzieć również o uregulowaniu kolizji spadkowych.

Wszystkie powyższe zalety nowej ustawy (których można by było wymienić oczywiście o wiele więcej) świadczą o tym, że poczesne miejsce, jakie przyznajemy jej wśród najnowszych polskich osiągnięć kodyfikacyjnych, jest pod każdym względem głęboko uzasadnione.

WITOLD BRONIEWICZ

Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym według k. p. c.

1. Opracowanie niniejsze, jak wskazuje jego tytuł, poświęcone jest wyłącznie omówieniu przepisów o jurysdykcji krajowej zawartych w k.p.c., natomiast nie zajmuje się ono postanowieniami dotyczącymi jurysdykcji, jakie są zamieszczone w umowach międzynarodowych, do których należy Polska¹. Zaznaczę jedynie, że postanowienia umowy międzynarodowej dotyczące jurysdykcji krajowej mają priorytet przed przepisami k.p.c. w tej materii. Postanowienia te bowiem stają się — wraz z ogłoszeniem umowy międzynarodowej w Dzienniku Ustaw — przepisami szczególnymi prawa krajowego, które uchylają działanie ogólnych norm

¹ Jako umowy tego rodzaju można wskazać: konwencję wiedeńską o stosunkach dyplomatycznych z 18.IV.1961 r. (Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232), umowę z 1.II.1957 r. z NRD o obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych (Dz. U. z 1958 r. Nr 27, poz. 114 i 115), umowę z 28.XII.1957 r. z ZSRR o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych (Dz. U. z 1958 r. Nr 32, poz. 147 i 148), umowę z 6.III.1959 r. z WRL o obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych (Dz. U. z 1960 r. Nr 3, poz. 54 i 55), umowę z 4.VII.1961 r. z CSRS o uregulowaniu obrotu prawnego w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych (Dz. U. z 1962 r. Nr 23, poz. 103) i in.

k.p.c.². Znalazło to swoje odbicie w art. 1096 k.p.c., w myśl którego przepisów części trzeciej kodeksu, dotyczących m. in. jurysdykcji krajowej, nie stosuje się, jeżeli umowa międzynarodowa, w której Polska Rzeczpospolita Ludowa jest stroną, stanowi inaczej.

2. W polskim piśmiennictwie prawniczym wyrażany jest pogląd, że jurysdykcja krajowa oznacza podmiotowy zasięg mocy obowiązującej krajowego prawa postępowania cywilnego, gdyż reguluje kwestię, jakie podmioty podlegają w postępowaniu cywilnym sądom danego kraju.³ Nie jest to pogląd słuszny. Już z samego brzmienia przepisów k.p.c. o jurysdykcji krajowej wynika, że chodzi tu o kwestię, jakie sprawy mogą być rozpoznawane przez sądy polskie w trybie postępowania cywilnego. Prawidłowo należałoby zatem określać jurysdykcję krajową jako zasięg mocy obowiązującej polskiego prawa postępowania cywilnego ze względu na rodzaj spraw.⁴ Kryterium przynależności spraw do jurysdykcji sądów polskich ma wprawdzie w większości wypadków charakter podmiotowy (art. 1100, 1101, 1103 pkt 1, 1106 § 1 i 2, 1107, 1108 i 1110 k.p.c.), jednakże niekiedy główną bądź pomocniczą rolę odgrywa przy jej określaniu kryterium przedmiotowe (art. 1102, 1103 pkt 3, 1106 § 3 k.p.c.).⁵ Kryterium podmiotowe może polegać na obywatelstwie polskim albo na posiadaniu przez danego uczestnika postępowania miejsca zamieszkania, pobytu lub siedziby w Polsce. Kryterium przedmiotowe może polegać na posiadaniu przez danego uczestnika postępowania majątku albo prawa majątkowego w Polsce, na znajdowaniu się w Polsce przedmiotu sporu, na otwarciu spadku w Polsce itp. Kryterium jurysdykcji krajowej wskazuje na powiązanie danej sprawy z państwem polskim; stąd określane bywa niekiedy mianem łącznika.⁶

3. Jurysdykcja krajowa uregulowana jest w części trzeciej k.p.c., poświęconej międzynarodowemu postępowaniu cywilnemu, a ściślej w księdze pierwszej tej części. Księga ta dzieli się na pięć tytułów. Pierwszy (art. 1097—1099) zawiera

² J. Jodłowski: Nowe przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, nadbitka z „Nowego Prawa” (nr 4, 5 i 6 z 1962 r.), s. 9; J. Makowski: Organa państwa w stosunkach międzynarodowych, zjazdy międzynarodowe, umowa międzynarodowa, Warszawa 1957 r., s. 197; S. Rozmaryn: Skuteczność umów międzynarodowych w stosunkach wewnętrznych, „Państwo i Prawo” 1962, nr 12, s. 960.

³ J. Jodłowski, W. Siedlecki: Postępowanie cywilne, Warszawa 1958, s. 57; W. Siedlecki: Zarys postępowania cywilnego, Warszawa 1966, s. 74.

⁴ Jurysdykcja krajowa oznacza właściwość sądów danego państwa do rozpoznawania określonych rodzajów spraw. Jak stwierdza H. Trammer (Zarys problematyki międzynarodowego procesu cywilnego państw kapitalistycznych, Warszawa 1965, s. 18), wypadek braku tej właściwości należy odróżniać od wypadku niepodlegania pewnego podmiotu władzy sądowej danego państwa, przy czym oba te wypadki są u nas nazywane brakiem jurysdykcji krajowej. Być może tu należy upatrywać jedno ze źródeł określania jurysdykcji krajowej jako podmiotowego zasięgu mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego. Na marginesie pragnęlbym zaznaczyć, że to, co nazywamy zwolnieniem danej osoby spod jurysdykcji krajowej, jest — jak mi się wydaje — wyłączeniem pewnych spraw spod właściwości sądów danego państwa ze względów podmiotowych (możliwe są także wyłączenia przedmiotowe). W tym względzie patrz pkt 8 niniejszego opracowania.

⁵ L. Rosenberg (Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts, wyd. VII, Monachium—Berlin 1956, s. 410, 411) rozróżnia dwa rodzaje jurysdykcji krajowej (niemieckiej), a mianowicie jurysdykcję podmiotową i przedmiotową. W. Siedlecki (Nieważność procesu cywilnego, Warszawa 1965, s. 71) trafnie stwierdza, że nie da się ściśle przeprowadzić podziału przesłanek procesowych tego punktu widzenia, czy odnoszą się one do podmiotów, czy też do przedmiotu postępowania, ponieważ przy większości przesłanek momenty podmiotowe i momenty przedmiotowe łączą się ze sobą. J. Jodłowski (J. Jodłowski, W. Siedlecki: op. cit., s. 58) zaznacza, że przy jurysdykcji krajowej kryteria podmiotowe mogą być niekiedy uzupełnione kryteriami przedmiotowymi.

⁶ H. Trammer: op. cit., s. 16; J. Jodłowski: Nowe przepisy (...), s. 8.

przepisy ogólne, drugi (art. 1100—1102) — przepisy łączne dla jurysdykcji krajowej w postępowaniu procesowym i nieprocesowym, trzeci (art. 1103—1105) — przepisy o jurysdykcji krajowej w procesie, czwarty (art. 1106—1110) — przepisy o jurysdykcji krajowej w postępowaniu nieprocesowym, a piąty (art. 1111—1116) — przepisy o zwolnieniu spod jurysdykcji krajowej.

4. Do jurysdykcji krajowej (sądów polskich) należą:

A. Spośród spraw rozpoznawanych zarówno w procesie, jak i w postępowaniu nieprocesowym — sprawy małżeńskie, ze stosunków rodziców i dzieci oraz dotyczące przysposobienia, jeżeli choćby jedna ze stron danego stosunku (małżonek, rodzic, dziecko, przysposabiający, przysposobiony lub mający być przysposobionym) ma obywatelstwo polskie lub nie posiadając żadnego obywatelstwa, ma miejsce zamieszkania w Polsce, jak również sprawy między cudzoziemcami mieszkającymi w Polsce (art. 1100 § 1 i 3 i 1101 § 1 i 3 k.p.c.);

B. spośród spraw rozpoznawanych w procesie — wszelkie sprawy, jeżeli strona pozwana przebywa, zamieszkuje lub ma siedzibę w Polsce w chwili doręczenia pozwu albo jeżeli w Polsce ma majątek lub przysługują jej prawa majątkowe, jak również sprawy dotyczące przedmiotu sporu znajdującego się w Polsce, spadku otwartego w Polsce lub zobowiązania, które powstało lub ma być wykonane w Polsce (art. 1103 k.p.c.);

C. spośród spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym:

a) sprawy o ubezwłasnowolnienie obywatela polskiego lub osoby nie posiadającej żadnego obywatelstwa a mającej zamieszkanie w Polsce (art. 1106 § 1 k.p.c.),

b) sprawy o uznanie za zmarłego:

aa) obywatela polskiego,

bb) osoby nie posiadającej żadnego obywatelstwa a mającej zamieszkanie w Polsce,

cc) cudzoziemca, jeżeli osoba uprawniona do zgłoszenia wniosku ma miejsce zamieszkania w Polsce albo jeżeli cudzoziemiec miał w Polsce miejsce zamieszkania lub tutaj znajduje się jego mienie (art. 1106 § 1 i 2 k.p.c.),

c) sprawy o stwierdzenie zgonu, jeżeli nastąpił on w Polsce (art. 1106 § 3 k.p.c.),

d) sprawy z zakresu opieki i kurateli nad osobą, która ma obywatelstwo polskie lub nie posiadając żadnego obywatelstwa, ma w Polsce miejsce zamieszkania, jak również sprawy z zakresu opieki i kurateli nad cudzoziemcem zamieszkałym lub posiadającym majątek w Polsce, jeżeli wydanie zarządzenia w zakresie opieki i kurateli okaże się konieczne w jego interesie (art. 1107 § 1 i 3 k.p.c.),

e) sprawy spadkowe, jeżeli spadkodawca w chwili śmierci miał obywatelstwo polskie lub nie posiadając żadnego obywatelstwa, zamieszkiwał w Polsce (art. 1108 § 1 k.p.c.)⁷,

f) inne sprawy rozpoznawane w postępowaniu nieprocesowym, jeżeli choćby jeden uczestnik postępowania jest obywatelem polskim albo w Polsce ma miejsce zamieszkania lub siedzibę (art. 1110 k.p.c.).

5. Jurysdykcja krajowa może mieć charakter bądź przemienny, bądź wyłączny. Rozróżnienie między jurysdykcją krajową przemienną a wyłączną ma to znaczenie, że przy jurysdykcji przemienną orzeczenie sądu państwa obcego może mieć skuteczność na obszarze Polski, czy to z mocy samego prawa (art. 1145 § 2 k.p.c.),

⁷ Należy zaznaczyć, że w myśl art. 1109 k.p.c. sąd polski może w stosunku do spadku otwartego za granicą a podlegającego w myśl art. 1108 § 1 k.p.c. jego jurysdykcji wydać postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 669 i nast. k.p.c.) na wniosek polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego lub urzędu konsularnego. Jest to jednak zagadnienie nie jurysdykcji krajowej, ale legitymacji do zgłoszenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku.

czy to na mocy uznania go przez sąd polski (art. 1145 § 1 k.p.c.) bądź też na mocy orzeczenia sądu polskiego o jego wykonalności (art. 1150 i nast. k.p.c.), natomiast przy jurysdykcji wyłącznej orzeczenie sądu państwa obcego nie może mieć skuteczności na obszarze Polski (art. 1146 § 1 pkt 2 i art. 1150 § 1 pkt 3 k.p.c.). W wypadku jurysdykcji przemiennej sądom polskim przysługuje jurysdykcja, chociażby w tej samej sprawie zachodziła zawisłość przed sądem państwa obcego (*lis alibi pendens*) — art. 1098 k.p.c.⁸

Jurysdykcja sądów polskich o charakterze wyłącznym zachodzi:

a) w sprawach małżeńskich, ze stosunków rodziców i dzieci oraz dotyczących przysposobienia, jeżeli obie strony danego stosunku zamieszkują w Polsce (art. 1100 § 2 i 1101 § 2 k.p.c.) — rzecz oczywista, gdy zachodzi w ogóle podstawa jurysdykcji sądu polskiego, tj. gdy jedna ze stron danego stosunku posiada obywatelstwo polskie lub nie posiadając żadnego obywatelstwa, ma miejsce zamieszkania w Polsce,

b) w sprawach o prawa rzeczowe na nieruchomości i posiadanie nieruchomości położonej w Polsce, ze stosunku najmu lub dzierżawy takiej nieruchomości (z wyjątkiem spraw o czynsz), a także w innych sprawach w takim zakresie, w jakim rozstrzygnięcie dotyczy nieruchomości położonej w Polsce (art. 1102 § 1 k.p.c.),

c) w sprawach o ubezwłasnowolnienie i uznanie za zmarłego obywatela polskiego lub osoby mającej miejsce zamieszkania w Polsce a nie posiadającej żadnego obywatelstwa (art. 1106 § 1 k.p.c.),

d) w sprawach o stwierdzenie zgonu, jeżeli nastąpił on w Polsce (art. 1106 § 3 k.p.c.),

e) w sprawach z zakresu opieki i kurateli nad osobą, która jest obywatelem polskim lub nie posiadając żadnego obywatelstwa, ma w Polsce miejsce zamieszkania (art. 1107 § 1 k.p.c.),

f) sprawy spadkowe, jeżeli spadkodawca w chwili śmierci był obywatelem polskim i zmarł w Polsce (art. 1108 § 2 k.p.c.).

6. Ze względu na źródło określające jurysdykcję krajową rozróżnić należy jurysdykcję ustawową i jurysdykcję umowną. Wszystkie omówione wyżej wypadki jurysdykcji dotyczyły jurysdykcji ustawowej. Jurysdykcja umowna możliwa jest tylko w sprawach rozpoznawanych w procesie.

Umowa o jurysdykcję sądów polskich może mieć charakter bądź pozytywny (ustanawiający jurysdykcję), bądź negatywny (wyłączający jurysdykcję). O tej drugiej mowa jest niżej w pkt 8. Pozytywna umowa o jurysdykcję sądów polskich przewidziana jest w art. 1104 k.p.c., w myśl którego strony oznaczonego stosunku prawnego mogą umówić się o poddanie wynikłych lub mogących wyniknąć z niego spraw majątkowych jurysdykcji sądów polskich.

W treści umowy o jurysdykcję należy wskazać sprawę bądź stosunek prawny, z którego sprawa może powstać w przyszłości, oraz państwo, którego sądy mają tę sprawę rozpoznać. Umowa o jurysdykcję powinna być zawarta na piśmie.

7. Jurysdykcja krajowa istniejąca w chwili wszczęcia postępowania trwa nadal, choćby jej podstawy odpadły w toku sprawy (art. 1097 k.p.c.). Dla przykładu: jurysdykcja krajowa polska będzie trwała nadal, chociażby pozwany, który w chwili wytoczenia powództwa miał miejsce pobytu i zamieszkania w Polsce, w toku postępowania obrał miejsce pobytu i zamieszkania za granicą. Skutkiem wszczęcia postępowania jest zatem utrwalenie istniejącej w tej chwili jurysdykcji kra-

⁸ Na temat zawisłości sporu przed sądem zagranicznym patrz J. Rajski: Procesowe skutki wytoczenia powództwa za granicą, „Palestra” 1961, nr 8, s. 8; H. Trammer: op. cit., s. 60 i nast.; G. Franchi: La litispendenza, Padova 1963, s. 238 i nast.

jowej (*perpetuatio iurisdictionis*). Jedynie w wypadku, gdy osoba, przeciwko której wszczęto sprawę, przestanie podlegać sądom polskim w toku sprawy ze względu na uzyskanie immunitetu jurysdykcyjnego, postępowanie ulega umorzeniu (art. 1113 k.p.c.).

8. Brak jurysdykcji krajowej zachodzi w dwojakiej sytuacji:

a) gdy co do danej sprawy brak jest przepisu ustawy lub postanowienia umowy ustanawiającego jurysdykcję sądów polskich,

b) gdy co do danej sprawy istnieje wprowadzicie przepis ustawy bądź postanowienie umowy ustanawiające jurysdykcję sądów polskich, ale z mocy innego przepisu ustawy (mającego w danym wypadku charakter szczególny) albo z mocy postanowienia umowy jurysdykcja ta jest wyłączona.

Sytuacja pierwsza nie nasuwa szczególnej problematyki w przeciwieństwie do sytuacji drugiej. Musimy zatem poświęcić tej ostatniej nieco uwagi.

Wyłączenie jurysdykcji krajowej może mieć miejsce, jak zaznaczono, bądź na mocy ustawy, bądź na mocy umowy. Może się ono opierać — podobnie jak ustanowienie jurysdykcji — na kryterium zarówno podmiotowym, jak i przedmiotowym. Wyłączenie jurysdykcji krajowej ze względów podmiotowych ustawa nazywa zwolnieniem spod jurysdykcji.

Zacznijmy od wyłączenia jurysdykcji na mocy umowy (negatywnej umowy o jurysdykcję sądów polskich). Wyłączenie to aktualne jest w procesie. W myśl art. 1105 § 1 k.p.c. w zakresie zobowiązań z umów polska jednostka gospodarki społecznej może się umówić na piśmie o wyłączenie jurysdykcji sądów polskich na rzecz sądów państwa obcego, jeżeli zmiana taka jest skuteczna według prawa tego państwa. Nie dotyczy to spraw należących do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich, a zatem, jak należy przyjąć, spraw dotyczących nieruchomości położonej w Polsce, o jakich jest mowa w art. 1102 § 1 k.p.c. Jak widać, wyłączenie jurysdykcji na mocy umowy ma charakter przedmiotowy.

Jeśli chodzi o wyłączenie jurysdykcji krajowej na mocy ustawy, to najistotniejsze znaczenie ma tu wyłączenie ze względów podmiotowych, czyli zwolnienie spod jurysdykcji. Zwolnienie to (immunitet) aktualne jest w procesie (immunitet jurysdykcyjny) i w postępowaniu egzekucyjnym (immunitet egzekucyjny) i polega na tym, że przeciwko pewnym osobom nie można wytoczyć powództwa przed sąd polski ani wszcząć egzekucji przed polskimi organami egzekucyjnymi.

Osobami, które nie mogą być pozywane przed sąd polski i przeciwko którym nie może być prowadzona egzekucja przez polskie organy egzekucyjne, są w myśl art. 1111 § 1 k.p.c.:

a) uwierzytelnieni w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej szefowie przedstawicielstw dyplomatycznych państw obcych,

b) osoby należące do personelu dyplomatycznego przedstawicielstw państw obcych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej,

c) inne osoby korzystające z immunitetów dyplomatycznych na mocy ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych,

d) członkowie rodzin osób wymienionych pod lit. a, b i c, jeżeli pozostają z nimi we wspólnocie domowej.

Jednakże osoby te mogą być pozywane zgodnie z art. 1111 § 2 k.p.c. w sprawach:

a) z zakresu prawa rzeczowego dotyczących prywatnego mienia nieruchomego położonego w Polsce, chyba że mienie to jest w posiadaniu tych osób w imieniu państwa wysyłającego lub odpowiedniej organizacji międzynarodowej,

b) dotyczących spadków, w których osoby te występują jako spadkobiercy, zapisobiercy, wykonawcy testamentów, zarządcy lub kuratorzy spadku w charakterze

osób prywatnych, a nie w imieniu państwa wysyłającego lub odpowiedniej organizacji międzynarodowej,

c) dotyczących wszelkiego rodzaju zawodowej lub handlowej działalności tych osób, wykonywanej przez nie w Polsce poza funkcjami urzędowymi.

Ponadto zgodnie z art. 1112 § 1 k.p.c. nie mogą być pozywane przed sądy polskie w sprawach wchodzących w zakres czynności dokonanych w toku pełnienia ich funkcji urzędowych następujące osoby:

a) urzędnicy pełniący funkcje konsularne w imieniu państw obcych — niezależnie od posiadanego obywatelstwa,

b) cudzoziemcy będący pracownikami administracyjnymi i technicznymi przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej lub członkami personelu służby przedstawicielstw dyplomatycznych oraz inne osoby zrównane z nimi na mocy ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych.

Jednakże urzędnicy pełniący funkcje konsularne oraz pracownicy administracyjni i techniczni urzędów konsularnych mogą być pozywani przed sądy polskie w sprawach o wynagrodzenie szkody spowodowanej w Polsce przez pojazd, statek morski, rzeczny lub powietrzny (art. 1112 § 2 k.p.c.).

Jeżeli którakolwiek z osób korzystających z immunitetu jurysdykcyjnego sama wytoczy powództwo przed sąd polski, będzie ona podlegała jurysdykcji tego sądu w stosunku do wszelkich powództw wzajemnych (art. 1114 § 3 k.p.c.).

Immunitet egzekucyjny przysługuje tym samym osobom, które wyposażone są w immunitet jurysdykcyjny, chyba że chodzi o sprawę, w której osoby te podlegają jurysdykcji sądów polskich (art. 1115 § 1 k.p.c.).

Państwo wysyłające lub odpowiednia organizacja międzynarodowa może się zrzec immunitetu jurysdykcyjnego i egzekucyjnego w stosunku do osób korzystających z tych immunitetów. Zrzeczenie się to musi być wyraźne, przy czym zrzeczenie się immunitetu jurysdykcyjnego nie oznacza jednoczesnego zrzeczenia się immunitetu egzekucyjnego. Zrzeczenie się tego ostatniego musi być samodzielne (art. 1114 § 1 i 2, 1115 § 2 k.p.c.). Jednakże nawet w wypadku, gdy prowadzenie egzekucji jest dozwolone, podlega ona ograniczeniom przedmiotowym, o czym niżej.

Doręczenia pism sądowych osobom przebywającym w Polsce, które nie podlegają sądom polskim, oraz innym osobom zamieszkałym w budynkach lub pomieszczeniach, korzystających z nietykalności na podstawie ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych, dokonuje się za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych (art. 1134 k.p.c.).⁹

Mówiąc o zwolnieniu spod jurysdykcji krajowej o charakterze podmiotowym, nie sposób nie wzmiankować o zwolnieniu przysługującym obcemu państwu. Według zasady przyjętej w nauce i orzecznictwie, a niekiedy nawet w ustawodawstwie i w umowach międzynarodowych, niedopuszczalne jest pozywanie przed sąd danego kraju obcego państwa, jak również niedopuszczalne jest prowadzenie przez krajowe organy egzekucyjne egzekucji przeciwko obcemu państwu (*par in parem non habet iurisdictionem*)¹⁰. Warto tu przypomnieć orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 1948 r. C 635/48¹¹, które daje wyraz zasadzie niedo-

⁹ Dokładniejsze omówienie zwolnienia spod jurysdykcji sądów polskich daje F. Przetacznik w artykule pt.: „Kodeks postępowania cywilnego a prawo międzynarodowe, „Nowe Prawo” 1965, nr 9, s. 996.

¹⁰ H. Trammer: op. cit., s. 44; J. Jodłowski, W. Siedlecki: op. cit., s. 69.

¹¹ „Państwo i Prawo” 1949, nr 4, s. 119. Por. też orzecz. SN z dnia 26 marca 1958 r. 2 CR 172/56 z glosą C. Berezowskiego, OSPiKA 1959, nr 6, poz. 160.

puszczalności pozywania przed sądy polskie obcego państwa. Ochronę prawną podmiotów polskich w stosunku do obcego państwa sprawuje państwo polskie w drodze dyplomatycznej¹². Można uważać, że niektóre niżej omówione ograniczenia egzekucji, jak niedopuszczalność egzekucji z mienia służącego do użytku urzędowego czy też w pomieszczeniach przedstawicielstwa dyplomatycznego, misji zagranicznej lub urzędu konsularnego, są przejawem immunitetu egzekucyjnego obcego państwa. Nie ulega bowiem wątpliwości, że przedstawicielstwo dyplomatyczne (misja dyplomatyczna), a także urząd konsularny są organami państwa obcego¹³.

Na marginesie problematyki zwolnienia spod jurysdykcji krajowej wyłania się zagadnienie zwolnienia osób korzystających z immunitetu jurysdykcyjnego od obowiązku zeznawania w charakterze świadka. Kodeks Postępowania Cywilnego zagadnienia tego nie reguluje, w doktrynie zaś jest ono sporne¹⁴. W piśmiennictwie polskim wyrażane jest zapatrywanie, że osoba korzystająca z immunitetu jurysdykcyjnego nie jest zwolniona od obowiązku zeznawania w charakterze świadka, lecz że zeznania mogą być od niej odebrane w zasadzie nie przez sąd polski, ale przez sąd, którego jurysdykcji osoba ta podlega¹⁵. Warto zwrócić uwagę, że w myśl art. 31 ust. 2 konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych (patrz przyp. 1) przedstawiciel dyplomatyczny nie jest obowiązany do składania zeznań w charakterze świadka.

Przedmiotowe wyłączenie jurysdykcji krajowej (na mocy ustawy) aktualne jest zarówno w procesie, jak i w postępowaniu nieprocesowym oraz w postępowaniu egzekucyjnym. Tak więc rozpoznaniu przez sądy polskie nie podlegają sprawy o prawa rzeczowe na nieruchomości i o posiadanie nieruchomości położonej za granicą — niezależnie od tego, czy kwalifikują się do rozpoznania w procesie, czy też w postępowaniu nieprocesowym (art. 1102 § 2 k.p.c.). W tych wypadkach, w których przeciwko osobom korzystającym na podstawie przepisów k.p.c. z immunitetu egzekucyjnego może być prowadzona egzekucja, a więc w sprawach, w których osoby te podlegają jurysdykcji sądów polskich (albo w razie zrzeczenia się immunitetu egzekucyjnego), niedopuszczalna jest egzekucja z mienia służącego do użytku urzędowego oraz przez stosowanie środków przymusu, to jest grzywny i aresztu, wobec osoby dłużnika (art. 1115 § 3 k.p.c.). Niedopuszczalna jest również egzekucja w pomieszczeniach zajmowanych przez przedstawicielstwa dyplomatyczne, misje zagraniczne lub urzędy konsularne państw obcych w Polsce oraz w mieszkaniach osób korzystających z immunitetu dyplomatycznego i pozostających we wspólnocie domowej członków ich rodzin, jeżeli szef przedstawicielstwa dyplomatycznego, misji zagranicznej lub urzędu konsularnego nie wyrazi na to zgody (art. 1115 § 4 k.p.c.).

9. Brak jurysdykcji krajowej sąd bierze z urzędu pod rozwagę w każdym stanie sprawy (art. 1099 k.p.c.). Wyjątek stanowi tu brak spowodowany negatywną umową o jurysdykcję sądów polskich, który to brak sąd może wziąć pod rozwagę tylko na zarzut pozwanego, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy (art. 1105 § 2 k.p.c.). W razie stwierdzenia pierwotnego,

¹² J. Jodłowski, W. Siedlecki: *ju*.

¹³ F. Przetacznik: Podstawowe zasady konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych, „Państwo i Prawo” 1964, nr 11, s. 722; tenże: Immunitet jurysdykcyjny przedstawiciela dyplomatycznego w świetle konwencji wiedeńskiej, „Nowe Prawo” 1965, nr 7–8, s. 8:9–850.

¹⁴ K. Stefko: Dyplomatyczne zwolnienie od jurysdykcji w sprawach cywilnych, Lwów 1938, s. 319; F. Przetacznik: Immunitet jurysdykcyjny (...), s. 855.

¹⁵ K. Stefko *ju*; J. Makowski: *op. cit.*, s. 78.

tj. datującego się od wszczęcia postępowania, braku jurysdykcji krajowej — sąd odrzuca pozew lub wnioski (art. 1099 k.p.c.), i to niezależnie od chwili, w której brak ten się ujawnił. Jednakże w postępowaniu egzekucyjnym, jeżeli pierwotny brak jurysdykcji krajowej wyjdzie na jaw już po wszczęciu egzekucji, ulega ona umorzeniu (art. 824 § 1 pkt 2 k.p.c.). W wypadku następczego, tj. powstałego w toku postępowania, braku jurysdykcji krajowej, postępowanie ulega umorzeniu (art. 1113 k.p.c.).

Brak jurysdykcji krajowej stanowi jedną z przyczyn nieważności postępowania (art. 1099 k.p.c.) i daje z tej racji podstawę do wniesienia rewizji (art. 368 pkt 2 k.p.c.). Niewątpliwie daje on również podstawę do wniesienia rewizji nadzwyczajnej (rażące naruszenie prawa — art. 417 § 1 k.p.c.). Tu wylania się od razu zagadnienie, czy możliwość wniesienia rewizji nadzwyczajnej jest ograniczona terminem sześciomiesięcznym przewidzianym w art. 421 § 2 k.p.c., a w szczególności, czy brak jurysdykcji krajowej należy traktować jako wypadek, w którym sprawa ze względu na osobę lub przedmiot nie podlega orzecznictwu sądów powszechnych, tj. jako wypadek pozwalający Sądowi Najwyższemu uchylić zaskarżone orzeczenie bez względu na termin założenia rewizji nadzwyczajnej (art. 421 § 3 k.p.c.). Pod rządem dawnego k.p.c., którego art. 399 § 2 odpowiadał art. 421 § 3 nowego kodeksu, zagadnienie to rozwiązywano w sposób pozytywny przyjmując, że sprawa nie podlega orzecznictwu sądów powszechnych, m. in. wówczas, gdy nie należy ona do jurysdykcji krajowej. Dawała się natomiast zauważyć rozbieżność poglądów w kwestii kwalifikacji prawnej wypadków niepodlegania sprawy orzecznictwu sądów powszechnych. Podczas gdy jedni uważali, że niepodleganie to może być wynikiem zarówno braku jurysdykcji krajowej, jak i niedopuszczalności drogi sądowej¹⁶, inni zajmowali stanowisko, że chodzi tu wyłącznie o niedopuszczalność drogi sądowej, brak zaś jurysdykcji jest tylko jednym z wypadków tej niedopuszczalności¹⁷. Osobiście przychyliam się do tego drugiego zapatrywania, gdyż m. zd. pod rządem dawnego k.p.c. jurysdykcja krajowa nie stanowiła odrębnej przesłanki procesowej i była objęta sferą dopuszczalności drogi sądowej, co przejawiało się przede wszystkim w tym, że w razie braku jurysdykcji krajowej następowało odrzucenie pozwu wskutek niedopuszczalności drogi sądowej (brak jurysdykcji krajowej jako odrębna przyczyna odrzucenia pozwu był dawnemu k.p.c. nie znany).

Niewątpliwie tego rodzaju stan rzeczy nie był z teoretycznego punktu widzenia najwłaściwszy i dlatego trzeba z uznaniem przyjąć wprowadzenie przez nowy k.p.c. jurysdykcji krajowej jako odrębnej przesłanki procesowej (por. art. 1099 k.p.c.), niezależnej od dopuszczalności drogi sądowej. Trzeba się wobec tego zastanowić nad pytaniem, czy niepodleganie sprawy orzecznictwu sądów powszechnych, o jakim mowa w art. 421 § 3 k.p.c., obejmuje obok wypadków niedopuszczalności drogi sądowej również wypadki braku jurysdykcji krajowej. Moim zdaniem na pytanie to należy dać odpowiedź negatywną. Ramy i proporcje niniejszego opracowania nie pozwalają na szczegółowe wniknięcie w zagadnienie stosunku między jurysdykcją krajową a dopuszczalnością drogi sądowej¹⁸. Ograniczę się zatem jedynie do zwrócenia uwagi na to, że brak jurysdykcji powoduje niedopuszczalność rozpoznawania sprawy przez sąd polski, gdy tymczasem niedopuszczalność drogi sądowej powoduje niedopuszczalność rozpoznania sprawy przez

¹⁶ J. Krajewski: Nadzór judykacyjny nad prawomocnymi orzeczeniami w polskim procesie cywilnym, Toruń 1963, s. 211. W. Siedlecki: Postępowanie cywilne, Warszawa 1939, s. 275.

¹⁷ Tak uważał Jodłowski (J. Jodłowski, W. Siedlecki: op. cit., s. 83).

¹⁸ Bliżej na ten temat patrz H. Trammer: op. cit., s. 18.

sąd powszechny. Niedopuszczalność rozpoznania sprawy przez sąd polski nie oznacza bynajmniej niedopuszczalności rozpoznania sprawy przez sąd powszechny. Najlepiej wyjaśnić to na przykładzie: Jeżeli cudzoziemiec zamieszkały i przebywający za granicą zgłosi w sądzie polskim wniosek o zmianę nazwiska, będzie zachodzić nie brak jurysdykcji sądu polskiego, lecz niedopuszczalność drogi sądowej i wniosek ulegnie odrzuceniu z tej ostatniej przyczyny, nie może zaś on ulec odrzuceniu z powodu braku jurysdykcji. Jeżeli natomiast przed sąd polski zostałyby wytoczone powództwo o wydanie nieruchomości położonej za granicą, będzie zachodzić brak jurysdykcji krajowej przy dopuszczalnej drodze sądowej i pozew ulegnie odrzuceniu wskutek braku jurysdykcji, a nie z powodu niedopuszczalności drogi sądowej.

W tym stanie rzeczy należy przyjąć, że art. 421 § 3 k.p.c. może dotyczyć wyłącznie wypadków niedopuszczalności drogi sądowej, nie może natomiast dotyczyć wypadków braku jurysdykcji krajowej. W razie zatem wydania prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, istotną rolę — jeśli chodzi o możliwość zaskarżenia tego orzeczenia w drodze rewizji nadzwyczajnej — odgrywa sześciomiesięczny termin przewidziany w art. 421 § 2 k.p.c.¹⁹

ZYGMUNT WIZELBERG

Kluczowe zagadnienia interpretacyjne ustawy antychuligańskiej

1. Na wokandzie Sądu Najwyższego — jak doniosła prasa codzienna — znalazło się opracowanie wytycznych wymiaru sprawiedliwości w kwestii chuligaństwa.

Jeśli się weźmie pod uwagę, że ustawa z dnia 22 maja 1958 r., mówiąc o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo oraz o przestępstwach o charakterze chuligańskim, uchyliła się od sformułowania tego, co to jest chuligaństwo, pozostawiając wyjaśnienie tego pojęcia orzecznictwu sądowemu, oraz jeśli się weźmie pod uwagę, że od daty wydania tej ustawy upłynęło z górą 7 lat, a orzecznictwo sądowe nie tylko nie wyjaśniło w sposób jednolity pojęcia chuligaństwa, ale wykazało nawet znaczne rozbieżności — to nie sposób nie doceniać dużej wagi dokumentu, który ma opracować w najbliższym czasie Sąd Najwyższy w Połączonych Izbach Karnej i Wojskowej.

Różne mogą być poglądy w sprawie zakresu opracowywanych wytycznych i ich treści, co — wobec rozbieżności panujących zarówno w dotychczasowym orzecznictwie, jak i w piśmiennictwie prawniczym — jest rzeczą nieuniknioną. Nie jest też moim zadaniem ani przedstawienie tych rozbieżności, ani ich krytyczna ocena. Nie czas teraz na tego rodzaju rozważania, które zapełniłyby niewątpliwie nie tylko ramy publicystycznego artykułu prawniczego, ale nawet sporą książkę. Chodzi mi tu — w przeddzień uchwalenia wytycznych — o przedstawienie skonkre-

¹⁹ Odmiennie W. Siedlecki: *Zarys postępowania cywilnego*, s. 385 oraz *Nieważność procesu cywilnego*, s. 163.